Ս. Պետերբուրգի դեսպան գեներալ Շանզիի հետ։ Գամբետտա զարմանք յայտնեց, որ գեներալ Շանզի վճռել է թողնել իր պաշտօնը։ Վերջինը նրան պատասխանում է. „Դուք մոռանում էք, որ դեսպանը երկու տեսակ պարտականութիւն ունի, առաջինը պաշտպանել իր հայրենիքի շահերը և երկրորդ հետևել այն մինիստրութեան քաղաքականութեանը, որ նրան դեսպան է նշանակել։ Ֆրանսիական շահերի պաշտպանութիւնը ինձ համար միշտ հեշտ է եղել, բայց ես չեմ կարող հետևել նոր մինիստրութեան քաղաքականութեանը, որովհետև դա անհամապատասխան կը լինէր իմ քաղաքական անցեալի հետ։ Գամբետտա հրաւիրեց Շանզիին ցոյց տալ այն կէտերը, որոնց վերաբերութեամբ Շանզի իր հետ համաձայն չէ։ Վերջինը մատնացոյց եղաւ կրօնական խնդրի վրա։ „Այդ կողմից դուցէ դուք իրաւացի էք, նկատեց Գամբետտա, որովհետև ես վճռել եմ կրօնական հարցերի վերաբերութեամբ խիստ միջոցներ գործ դնել“։ — „Տեսնում էք, պատասխանում է Շանզի, մենք ձեզ հետ 25 րոպէ կորցրինք և չը կարողացանք համաձայնութիւն կայացնել։ Ինձ մնում է միայն խնդրել, որ յանձնէք ինձ հրաժարական թղթեր“։ Գամբետտա չընդունեց Շանզիի հրաժարականը, յոյս յայտնելով, որ նա կը փոխէ իր վճիռը։

Ֆրանսիական կառավարութիւնը տեղեկութիւններ խնդրեց Բեռլինից, թէ ինչպէս կը վերաբերվի պալատը և գերմանական կանցլերը, եթէ Սեն-Վալիէի տեղ դեսպան նշանակվի բարօն Դը-Կուրսել։ Բեռլինից լաւ պատասխան ստացվեցաւ։ Դը-Կուրսել յայտնի է իր ծանօթութեամբ գերմանական գործերի և լեզուի հետ, որ շատ քիչ է պատահում ֆրանսիացիների մէջ։ Արտաքին գործերի մինիստրութեան մէջ նա կառավարում էր գերմանական բաժինը և այդ պատճառով գերմանական դեսպանը Փարիզի մէջ կարողացաւ լաւ կարծիք յայտնել իր իշխանութեանը Դը-Կուրսելի մասին։ Գերմանական դեսպան իշխան Հօհենլօէ խօսակցութիւն ունեցաւ Գամբետտայի հետ „Paris“ լրագրի մէջ տպված յօդուածի մասին, որի մէջ ասված է թէ կոմս Հերբերտ Բիսմարկ գերմանական կանցլերից մի յանձնարարութիւն է ստացել անգլիական կառավարութեանը յայտնելու համար։ Իշխան Հօհենլօէ հաւատացնում էր Գամբետտային, որ գերմանական կառավարութիւնը չէ էլ մտածել մի բան առաջարկել Անգլիային և որ նա ցանկութիւն չունի միջամտել այնպիսի հեռաւոր հարցերին, ինչպէս եգիպտական խնդիրն է։ Բացի այդ դեսպանը յայտնեց, որ այդպիսի լուրերի տպագրութիւնը կիսապաշտօնական լրագիրների մէջ կարող է միայն դժուարութիւններ ծագեցնել Ֆրանսիայի և Գերմանիայի մէջ։ Գամբետտա նկատեց, որ նա ժամանակ չունէր մտածելով զբաղվելու համար և որ վերջին ժամանակներում նա չէր կարող ոչ հետևել և ոչ հսկել լրագրութեան վրա։ Այս անգամ „Paris“ լրագիրը յայտնել է իր անձնական կարծիքները և ոչ թէ Ֆրանսիական կառավարութեան ենթադրութիւնները։ Իշխան Հօհենլօէ 'ի նկատի առաւ այդ մեկնութիւնը։

Ներքին գործերի մինիստրը մի շրջաբերականով դիմեց Ֆրանսիական պրեֆէկտներին, որոնց նա պատուիրում է իրանց բոլոր հոգսերը նուիրել տեղական շահերին և չենթարկվել տեղական ազդեցութեանը։ Բացի այդ մինիստրը խոստանում է ուշադրութիւն չը դարձնել տեղական գործերի վերաբերութեամբ այն միջնորդութիւնների կամ խնդիրքների վրա, որոնց յանձն կառնեն պարլամենտի անդամները կամ մասնաւոր անձինք։ Տեղական բոլոր հարցերը պրեֆեկտների իշխանութեանը կը լինեն յանձնված։

Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը համալսարանի անդամների ընդունելութեան ժամանակ յայտնեց, որ կրօնը իր բաժինն չէ վերաբերում և որ ինքն կը հոգայ օրէնքների և պետութեան շահերի մասին և եկեղեցու հետ յարաբերութիւններ ունենալու ժամանակ խստութեամբ կը պահպանի կօնկորդատի սկզբունքները։

ԳԵՐՄԱՆԻԱ

Նոյեմբերի 24-ին րայխստագի նիստի ժամանակ ներկայ էր բազմաթիւ հասարակութիւն։ Ամենից առաջ րայխստագը ընդունեց—ձայների ահագին մեծամասնութեամբ—Հագենկլեվերի առաջարկութիւնը Բրեսլավլի մէջ յարուցված դատաստանական հալածանքը պատգամաւոր Կրեկկերի դէմ դադարեցնելու մասին, և Կրեկկերի առաջարկութիւնը պատգամաւոր Հագենկլեվերի դէմ Լայպցիգի մէջ դատաստանական հալածանքը դադարեցնելու մասին։ Րայխստագը մերժեց Մանտէյֆէլի առաջարկութիւնը այդ հարցերը պարլամենտական մասնաժողովի քննութեանը յանձնելու մասին։ Այնուհետև րայխստագը սկսեց քննել կայսերական բիւդժետը 1882 և 1883 թուականների համար և մի փոխառութեան օրինագիծը պատերազմական և ծովային մինիստրութիւնների և կայսերական երկաթուղիների վարչութեան ծախսերը ծածկելու համար։ Կառավարութեան կողմից առաջինը խօսեց կայսերական գանձարանի գլխաւոր քարտուղար Շօլց, որ հաշիւ տուեց 1880 և 1881 թուականների ֆինանսական գործերի մասին։ Այդ հաշիւը 12,000,000 մարկ դէֆիցիտ է ցոյց տալիս։ Խօսելով եկող երկու տարիների բիւդժետի մասին, Շօլց յայտնեց, որ կառավարութիւնը յոյս ունի 15,000,000 մարկ աւելորդ ունենալ։ Պատգամաւոր Րիխտեր ասաց հետևեալը. „Որովհետև այս անգամ րայխստագի պարապմունքները սկսվեցան կայսերական գահական ճառով, որ դուրս է եկել պետական կանցլերի գրչի տակից, հետևապէս վերջինի պատասխանատուութիւնը րայխստագի առաջ աւելի մեծ է, քան թէ այն ժամանակ, երբ րայխստագը ուրիշ կերպ էր բացվում։ Գահական ճառի մէջ ասված է, որ բիւդժետը տնտեսական առաջադիմութեան մխիթարիչ ապացոյցներ է ներկայացնում, բայց մենք այդպիսի ապացոյցներ չենք նկատում։ Բոլոր ապացոյցները, որոնց մենք գտնում ենք բիւդժետի մէջ, համաձայն են գերմանական առևտրական ժողովների հաշիւների հետ, որոնցից մեծամասնութիւնը այն եզրակացութեան հասաւ, որ տնտեսական նոր քաղաքականութիւնը վնասակար պտուղներ տուեց։ Լրագիրները հաղորդում են, որ այդ հաշիւներ կազմողները պատասխանատուութեան կենթարկվեն, բայց նրանք ինչ կարող են անել փաստերի դէմ։ Պետական կանցլերի տնտեսական քաղաքականութեան պաշտպաններից նրանց առաջ մնացել է միայն Մինիկիերօդէ։ Չը կան այլ ևս ոչ Վարնբիւլեր, ոչ կոմս Շտօլբերգ և ոչ Շտումմ։ Կայսերական գահական ճառի մէջ կրկնվում են մի քանի խոստումներ նոր հարկերի և ծխախոտի արտօնութեան օգնութեամբ մի քանի ծանրութիւններ թեթևացնելու մասին։ Բայց այդ նոր աղբիւրները նշանակված են այնքան բազմաթիւ նպատակների համար, որ ակամայ յիշեցնում են անեկդօտը այն մարդու մասին, որ մի և նոյն ժառանգութիւնը կտակեց մի քանի անձանց և երբ նրան յիշեցրին, թէ այդ անկարելի է, նա պատասխանեց. „Գոնեա ես դրանով բարեկամներիս կապացուցանեմ իմ բարի կամքը։ „Եթէ պետութիւնը չէ կարող կատարել իր խոստումները, նա կը յարուցանի

րէն երեսփոխան ընտրուեցաւ, և միշտ այն համոզման տէրն է, որ 78-ի պատգամաւորութիւնը ի Պէրլին մեծ սխալներ ըրաւ, պատասխանատուն պատրիարքն է։—

Ն. մասն անգոյն է. գէշ, աղէկ, բարի, չար, տիրացու, կօշկակար. այսօր դեր, վաղը դէմ. այսօր դէմ, վաղը դեր, որոյ համար կենսական պէտք մ'է կուսելը, տապալելը։

Ահա այս զանազան խումբերն են որ պատրիարքի հակառակ են. բայց գիտեն թէ ճարտարութեամբ հարկ է շարժիլ. ասոնք իրարու հետ ժողովք չեն ըներ, բայց բնազդմամբ իրարու կը միանան։—

Այս խումբերը, որք ի սրտէ պատրիարքի անկումը կը փափագին իրենք իսկ պարտաւոր պիտի ըլլան մերժել այդ հրաժարականը, վասն զի ազգին տառապանքներն են որ պատրիարքը մի առ մի կը պարզէ աշխարհի առաջ իր հրաժարականովը, և ամեն հայու պարտաւորութիւնն է ո՛ և է նկատում զոհել և պատրիարքի ուժ և նեցուկ ըլլալ։—

Բայց պատրիարքը իր հրաժարականը ետ պիտի առնէ՞. շատ հաւանական չէ, վասն զի գիտէ թէ դարձեալ Դուռը զինքը պիտի խաբէ, բայց իրեն յաջորդ մը գալով դուցէ կառավարութիւնը իր ընթացքն ալ փոխէ։ Արդէն այժմէն նոր պատրիարքի կամ տեղապահի վրայ կը սկսին խօսել. ոմանք Մուրատեան Մելքիսեդեկ եպիսկոպոսը կը ներկայացնեն ընտրելի։ Այս անձը ծանօթ է ձեզ. ինքն լուրջ և խոհական անձի մը համբաւը ունի. Թէպէտ Խզմիրի մէջ, որ առաջնորդութեան պաշտօն կը վարէ, շատ կանօնաւոր վաճառականներ դժգոհ են իրմէ։ Բայց Մուրատեան ազգին մէջ աղէկ անուն ունի ընդհանրապէս։ Սակայն իր քաղաքական համոզումներն ալ ծանօթ են, և քանի որ մենք այսօր քաղաքական դիրքի մը մէջ կը գտնուինք, մեր պատրիարքին քաղաքական կարծիքներն մեծ նշանակութիւն ունին մեզ համար։ Արդ քանի որ Մուրատեան սրբազան իր համոզմանց մէջ հաստատ է, ազգին համար խիստ վնասակար է նորա պատրիարքական գահ բարձրանալը։ Այս բանս շատերն ալ գիտեն և կուզեն որ նա այժմ հեռի մնայ։— Իսկ անոնք որ Բ. Դրան բարեկամութիւնը վայելելու քաղաքականութեան պաշտպան են, նոքա Բարդուղիմէոս եպիսկոպոսի ընտրելիութիւնը կը պաշտպանեն։ Բարդուղիմէոս եպիսկոպոս, ձեռնասուն և սիրելի աշակերտ Գէորգ կաթողիկոսի, որոյ յաջորդեց Բրուսայի առաջնորդութեան. Սակայն բաշայի սիրելին նմանապէս, շատ հաւանականութիւն կայ որ Ներսէսի յաջորդութիւնը ժառանգէ, թէպէտ յայտնի է որ ազգն զնա չը սիրեր։—Բայց Ազգ. ժողովոյ մէջ զանազան դարձուածքներ յաջողցնեն թերևս նորա ընտրելիութիւնը, գէթ իբր տեղապահ։—Բարթուղիմէոսեանք կըսեն Բ. Դրան դիմադրելումնիս ոչինչ շահեցանք, անկարելի է որ Բ. Դուռը խոնարհի, ընտրենք մի անձ որ նորա հաճելի ըլլայ, Դուռը պարտաւոր պիտի ըլլայ զմեզ գոհացնել որպէս զի զմեզ շահի և ցոյց տայ թէ մեղաւորը Ներսէսն էր։— Այս նկատումները շատերը համոզած են։— Եթէ Բարթուղիմէոս ընտրուի, շուտով պիտի տեսնուի արդարև որ առաջնորդք իրենց տեղը կը վերադառնան, զանազան անկախ խնդիրներ կը լուծուին և այս բաներն փողի և սրինգի ձայներով պիտի մեծցնեն։— Բայց ազգը միշտ ցուրտ, միշտ, պաղ պիտի գտնուի այդ եպիսկոպոսին դէմ, միշտ կասկածի մէջ որ ազգին կենսական հարցերու մէջ ազգին շահերն չեն որ նա պիտի պաշտպանէ։ Մաղթենք որ այս ձախորդ խորհուրդը ետ կենայ. որ կողմէ որ դառնանք, ինչ որ ալ ընենք, Ներսէս սրբազանի հրաժարականի ընդունելն դժբաղդութիւն մ'է։ Միաբանութիւն մը ունէինք. ազգը պատրիարքական հարցով բաժանեալ չէր, ամենքը բոլորած էին Ներսէսի շուրջը, և ամեն դժբաղդ վայրկեաններու մէջ կը մտածէինք թէ հայ անձ մը, որոյ թերութիւնները ինչ ալ ըլլան, միշտ վստահ էինք թէ երբէք ազգը չը մատնէր։

Պահ մը կը կարծուէր որ Կիլիկոյ կաթողիկոսական հարցը գոհացուցիչ կերպով պիտի վերջանայ։ Նոյեմ. 8-ին կիրակի Բերայի եկեղեցին փառաւոր պատարագ կը մատուցանէ կաթողիկոսը, յետ որոյ Ցակոբեանի տունը սեղան. հոն են Ազգ. Ժողովոյ Նախագահ, վարչութեան ատենապետ, կաթողիկոսական յանձնաժողով, զանազան երեւելի բաժակներ կը պարպուին, ողջոյն կուտան ապագային. պատրիարք և կաթողիկոս զիրար կը համբուրեն. երեկոյին կաթողիկոսը Պատրիարքի տունը կերթայ, հիւր կըլլայ։ —Սակայն ժողովուրդը անձկութեամբ կը հարցնէ ինչ եղաւ արդիւնքը։ Ինչ որ գիտէինք այս է թէ Կիլիկիոյ կաթողիկոսը գերագահ աթոռ կը ճանչնէ Էջմիածնայ կաթողիկոսը և իր թեմին մէջ պիտի յիշատակէ զնա պատարագի մէջ. իսկ ասոր փոխարէն Էջմիածնայ կաթողիկոսը այլ ևս հերձեալ և հեստեալ ու անվաւեր չը պիտի անուանէ Կիլիկիոյ կաթողիկոսը։—Դիւրին էր գուշակել որ խորամանկ Մկրտիչ կաթողիկոսը ո՛ և է դժուարութիւն չէր յարուցաներ այս պայմանը ընդունելու, վասն զի լաւ գիտէր թէ վեհ. Գէորգ կաթողիկոսը Կիլիկիոյ կաթողիկոսը հերձեալ և անվաւեր յայտարարելէ ետ պիտի չը կենայ, որով Մկրտիչ կաթողիկոսը իբր զոհ մը պիտի նկատուի, և ո՛ և է կերպով մեղապարտ չը պիտի նկատուէր։ Ներփակեալ կը գտնէք կաթողիկոսի և յանձնաժողովոյ ծրագիրը։—

Սակայն ժողովրդի մէջ կը խօսուէր, Էջմիածնի և Կիլիկիոյ յարաբերութիւնք լոկ ներքին խնդիր են. ինչ եղան կառավարութեան հետ ունենալիք յարաբերութեանց հարցը։ Ահա այս միջոցիս կիմանանք որ ամենևին փոփոխութիւն չէ մտած այս խնդրոյն մէջ. Կիլիկիոյ կաթողիկոսը միշտ նոյն է, այսինքն քաղաքականապէս բաժանեալ Կ. Պօլսոյ պատրիարքական իշխանութիւնէն։ Բ. Դուռը նորա պատուանշան կուտայ առանց պատրիարքարանի միջնորդութեան, և լրագիրք կը ծանուցանեն թէ տարեկան 420 լիրա (մօտ 4000 րուբլի) Բ. Դուռը թոշակ կապած է կաթողիկոսին. Թէպէտ այս վերջինը սխալ ըլլալու է, զի պատրիարքարանէն ոչինչ գիտէին։—Պատրիարք այցելութեան կերթայ կաթողիկոսին և կառաջարկէ համաձայնեալ պայմանագիրն ստորագրել, կաթողիկոսը կը մերժէ. ամեն ինչ նորէն կը մտնէ առջի վիճակին մէջ։—Հոս մեծ թշնամութիւն կայ Մկրտիչ կաթողիկոսի դէմ։—Այդ խորամանկ անձին համար արդէն գրած ենք որ երբէք վստահանալու չէ. միշտ կը խաբէ, և մասնական շահերը ազգին ընդհանրական շահերէն վեր կը դասէ։ Այն եկեղեցականներէն է, որոց համար ազգ, կրօնք, ոչինչ նշանակութիւն ունին։ Ի՞նչ կուզէք որ ընէ Ներսէս երբ իր դէմը այսպիսի անձեր կը տեսնէ, որ փոխանակ ազգին տունը շինելու աշխատելու զայն կը քանդեն։—Շատերը ունին դեռ այն համոզումը որ մեծամեծ ազդեցութեանց տէր անձինք համաձայն են կաթողիկոսի, բոլորն ալ անձնական նկատումներով և կը դաւադրեն ազգային շահուց։ Մենք ալ այս կասկածը ունինք, զի այնպիսի իրողութիւններ կը տեսնենք որ ուրիշ կերպ բացատրել անկարելի է. բայց ինչ օգուտ, այս դաւադրութեանց վրայ երկար խօսել չէ կարելի է. վասն զի որչափ որ ալ մեծ կասկածներ կան, բայց և այնպէս կասկած են. իրական փաստեր ունենալն դժուար է։

Ամեն կերպով ճգնաժամի մէջ ենք. Հայկական հարցէն ոչինչ լուր։

Հայկակ